

Dialekt jako exponent stylových hodnot komunikátu

MARIE KRČMOVÁ
(Brno)

Vyjdeme-li z klasického pojetí stylistiky jako nauky o užívání jazykových prostředků v komunikátech, musíme se zabývat i vlastnostmi těchto prostředků. Přitom je podstatné, zda chápeme proces stylizace jako uvědomělou práci s jazykem spisovným, nebo zda vycházíme z celku jazyka národního, sledující vlastnosti výrazových prostředků i z hlediska jeho komplexní stratifikace a pokoušejíce se postihnout zákonitosti jejich výběru. Můžeme tak dospět k zobecněné představě o stylových normách, které jsou různě pevné podle toho, jak standardizované jsou nebo mohou být podmínky vzniku určitých typů textů, mluvených či psaných. Tyto podmínky tvoří nejen vnější okolnosti, ale i okolnosti sociální, v nichž je funkce sdělení jen jednou složkou, i když českou stylistickou tradicí chápánou jako složka základní. A pokud bereme v úvahu výrazové možnosti celého národního jazyka, a navíc prvků ostatních jazyků, které se – ve shodě s vnějšími podmínkami society, jež národního jazyka užívá, více nebo méně uplatňují (srov. užívání latinismů, germanismů, anglicismů a jiných –ismů v různých dobách a textech), rozšiřuje se škála výrazových prostředků užitých pro stylizaci; současně se však vzdáváme tradičního, v současné situaci však málo vhodného apriorního hodnocení některých z nich jako nesprávných.

Spíše se pokoušíme poznat, jak jsou prostředky této škály využity, spojovány a modifikovány a jaké jsou naopak z užití odsunuty, a konečně dospět k tomu, co pokládáme za smysl analýzy jazykového stylu – najít odpověď na otázku, proč byla právě tato volba provedena. Zajímavé je samozřejmě takové sledování u prostředků jakkoli příznakových. Stylově aktivní výrazový prostředek, stylém, můžeme najít na nejrůznější úrovni, i zcela neutrální výraz nebo tvar slova může získat příznakovost vzhledem k textu, např. na základě frekvence v některé z fi-

gur nebo dík obměně vztahu označovaného a označujícího v tropech; dokonce i sama záměrná neutrálnost vyjádření se může stát exponentem funkce konkrétního textu (Čechová a kol. 1997: zvl. s. 81-131). Běžnější je ovšem sledování funkce těch výrazových prostředků, které vnímáme jako něčím neobvyklé bez vazby na konkrétní text, jejichž stylová hodnota je stálá. Většinou se tu pozornost věnuje specifickým lexémům, poetismům, kolokvialismům, dialektismům, slovům slangovým a argotickým, terminologii, neologismům apod., u nichž je příznakovost postihována v celé dynamice také výkladovými slovníky. Je tomu tak jistě i proto, že kulturní tradice psaných textů celonárodní povahy nepřála užití jiných příznakových prvků než lexikálních, z části i proto, že sama psanost limituje možnost představit skutečnou podobu národního jazyka mimo vlastní jazyk spisovný.

V tomto příspěvku hodláme upozornit na funkci dialektismů, tedy prostředků sice nepochybně ryze domácích, českých, současně však – ve vztahu k neutrálnímu vyjadřování – zřetelně příznakových jak lokálně, tak generačně a sociálně, v současném textu. Je obecně známo, že dialektismy jsou celkem běžným prostředkem v dialogu krásné literatury (včetně dramatu): jejich funkce, zjednodušeně označovaná jako charakterizační, se ve skutečnosti proměňuje jak podle dobové literární módy, tak podle jazykové situace, v níž tradiční teritoriální dialekt zaujímá s vývojem společnosti uživatelů národního jazyka různé postavení. Pokud jde o literární tradici, byl dialekt výrazným tvárným prostředkem realistické literatury poslední třetiny minulého století: zde má funkci lokalizační ve smyslu teritoriálním i sociálním jako jazyk venkova, kde se dílo odehrává, není však omezen generačně; jeho užití nemá funkci komickou, tak mohou posloužit spíše makarónské česko-německé promluvy negativních postav, jež byly zobrazovány jako společensky nezakořeněné. Zájem o lidovou kulturu, který byl běžný mezi vzdělanými Čechy na přelomu století, s touto funkcí souzněl. Dobovému čtenáři zřejmě nečinilo potíže dobrat se smyslu textu i tam, kde jednotlivé výrazy nebo i celé repliky byly stylizovaně nářeční: i vzdělaný Čech, vědomě užívající spisovného jazyka a usilující o jeho kultivaci, musel mít v české situaci vazbu na mimoměstské prostředí, a tedy i povědomí o tom, že dialekt slouží velké části národa při denní běžné komunikaci, že jeho užití je reálným obrazem skutečné mluvy. Nové literární směry 20. století tuto tradici opustily. Obecná čeština, původně se stejnou funkcí jako jiná nářečí, dnes většinou slouží jako jazyk zobrazující v krásné literatuře bezprostřednost sdělení, ale již nelocalizuje: nelze ji spojovat s některou generací nebo sociální vrstvou a zakotvení do širokého regionu Čech také nelze za dostatečně výrazný příznak pokládat (Krčmová v tisku). Kromě toho je obecná čeština ve funkci

literárního jazyka již stabilizována natolik, že její užití nečinívá problémy ani těm tvůrcům, kteří vyrostli v jiném prostředí a „obecně česky“, tj. české varietě běžné mluvy, se naučili až v dospělosti.

Užití dialektu, a to nejen jednotlivých lexémů, ale i prvků hláskoslovných, tvaroslovných a (méně výrazných) syntaktických, je naopak v dnešních textech celonárodní povahy výjimkou a je záležitostí individuálního způsobu stylizace. Důvody tohoto stavu lze postihnout z pohledu sociolingvistického. Základem je obecná představa o tom, že dialekt je (ve své prototypické podobě) užíván již jen nejstaršími lidmi v zapomenutých koutech vlasti. Pokud by šlo o jediný vyjadřovací způsob jedince, je to pravda – školní výuka, kontakt se spisovnými psanými texty a pasivní přijímání mluveného jazyka rozhlasu a televize jistě rozšířilo znalost různých útvarů národního jazyka i do nejbzdálenějších míst. Navíc se rozšířila potřeba jedince komunikovat mimo úzké rodinné prostředí, což také aktivnímu užívání celonárodního jazykového útvaru přispívá. Rozvoj kontaktů vede přirozeně k ústupu některých dialektových rysů, k jejich postupné nivelizaci, to však neznamená, že by byla dokonána (Daneš a kol. 1997: 159–264). V soukromé komunikaci zůstává mluva regionálně rozrůzněna nejen na tradičnější Moravě, ale i v Čechách, pro komunikační společenství jednotlivé obce si dialekt uchovává i dnes významnou funkci sociálně spojující (Krčmová 1988 a 1993). A pro zobrazení této funkce může být i stylizován, pokud je to záměrem autora (a pokud je takové stylizace schopen). Ústup lokálně zakotvené literární tvorby ve prospěch obecnějších témat však využití konkrétního dialektu nepřeje.

Vedle sociolingvistických důvodů jsou tu i důvody jazykové: i když tvůrce textu přijímá dialekt v soukromí pozitivně a sám se ve vhodné situaci vyjadřuje podobně jako jeho blízcí, tj. zcela nářečně nebo s využitím některých nářečních rysů, v jiné sociální situaci již jazykově reaguje neutrálněji, tj. nedialektově, a k „nářečnosti“ by se musel nutit. Využití prvků nižších jazykových rovin konkrétního nářečí je také stále obtížnější, protože norma dialektu není již tak stabilizovaná jako kdysi. Jednotlivé nářeční slovíčko vsunuté do textu, tradiční způsob aktualizace, zase nemusí být dnes dostatečně výrazným prvkem: Lexikální složka uměleckého textu je velmi otevřená, kromě toho se mnohé dříve zřetelné dialektismy přesunuly mezi slova kolokviální, zatímco jiné označují skutečnosti dnes již málo aktuální (srov. *Český jazykový atlas*, zatím svazky I–III).

Na druhé straně však lze právě sociální a regionální specifčnosti dialektismů využít v současných textech bohatěji a v jiných funkcích než v nedávné době. Otevření norem veřejné komunikace, kde již není neutrální (a knižní) spisovnost

nezbytností, které probojovala obecná čeština, umožní využít dialektismy nejen v krásné literatuře, kde má tento způsob tradici, ale i v některých textech publicistických. Tento způsob ozvláštnění není běžný, i když právě dialekt může přinést nové stylové hodnoty textu. Ukážeme to na souboru recenzí, které vycházejí pod záhlavím *Z čtenářského deníku Aloise Burdy* v literárním čtrnáctideníku „Tvar“ od března 1999. V době vzniku tohoto příspěvku (listopad 1999) jde o soubor 15 textů o celkovém rozsahu cca 65 stránek rukopisu. Pisatel se představuje jako obyvatel okrajové části východomoravského okresního města Uherského Hradiště. Podle zmínek v příspěvcích je středního věku, vzdělaný, sečtělý, má kontakty s kulturními institucemi, ale současně patří plně do místní society. Smyslem příspěvků je zjevně vyjádření neoficiálních názorů na zvolené knihy a kulturní počiny. Neformálnost je přitom deindividuálována, autor se stylizuje do pozice člověka vyjadřujícího názory běžného, neintelektuálního vnímatele mimo kulturní centrum. To je nejen vyjádřeno explicitně, ale i nepřímou jazykovou stylizací textů. Spisovný jazyk, který je pro vzdělané lidi východu Moravy běžný, je samozřejmým pozadím textů, ale jako zobrazení „lidovosti“ by nemohl působit. V této funkci je naopak poměrně běžná obecná čeština, také však nevyhovuje, neboť je ve své stylizované podobě i jazykem intelektuálů, tj. nemá schopnost vyjádřit sociální charakteristiku pisatele, a kromě toho je asociována s kulturním centrem – Prahou. Autor se proto obrací k jazykovým signálům pro zvolené sociální prostředí typickým, tj. nespisovné mluvě na úrovni regionální a dialektové, která stylizuje běžnou mluvu hradištského předměstí, již zřejmě dobře zná. V literární tradici není její užití novinkou. Na konci minulého století byla zobrazena v dramatech, současný běžný vnímatel ji však zná hlavně z cyklů obhrouble humorných vyprávění Zdeňka Galušky *Slovácko sa súdí* a *Slovácko sa nesúdí*, jež byly zpracovány také jako televizní seriál. V těchto textech má dialekt funkci lokalizační, v Galuškových vyprávěních je pak také způsobem budování komiky, nikoli však v negativním smyslu. Dialekt sám je poměrně výrazný a lze jej v psaném textu snadno stylizovat, nejsou v něm totiž žádné hlásky, pro něž by nestačilo české písmo a v podstatě i běžný pravopis, a tak je ho potenciální vnímatel schopen číst bez problémů.

Charakteristické rysy slováckých nářečí zaznamenávají souhrnné práce dialektologické, zejména Bělič 1972 a *Český jazykový atlas I-III*; mluva města popsána nebyla, geograficky nejbližší údaje jsou z východněji položeného menšího Uherského Brodu (Chloupek 1965), kde probíhal i výzkum městské mluvy pro zmíněný *Český jazykový atlas*. O jejich údaje se při dalším výkladu

opíráme, u lexika reflektujeme navíc údaje výkladových slovníků současné češtiny.

Lidovost zobrazovaných postojů je samozřejmě deklarována přímo, již v úvodním „představení autora“ čteme *su přece jenom obyčejný člověk, a tak těm vašim některým piškuntáliím tak nerozumím* (4.3.). Okruh osob vyjadřujících se prostřednictvím „deníku“ se rozšiřuje o manželku, jež je fiktivní autorkou některých příspěvků, a o kamarády z místní hospody. Ve způsobu vyjadřování se lidovost odráží především – tradičně – v lexiku. Exponentem jsou tu obecně známá, tedy regionálně málo příznaková slova, často zastaralá nebo s mírnou expresivitou: *bachor, biflovat, blbina, fajnový, famílie, finta, furt, grunt, humbuk, kecat, kšeft, magor, na truc, oprubovat, pasovat, pracky, profláknutá, rozhicovat, semetrika, sesumírovat, škrábanina, štamprla* (s moravskou koncovkou -a), *štymovat, vymustrovat, žrádlo*; modernější *kámoš, kámoška, magor, nabalit někoho, papaláš, profláknutá* z tohoto rámce nevybočují. Najdeme i výrazy se silnější negativní expresivitou – *bréca, buzik, hovno, kurvit se, posrat se, prdlajs, průser, sranda, sračka*, – a nářeční *jebat, jebání, vymiškovat, frazém být v řiti; ...dneska je všechno v relativistické řiti. A z tej řiti se možeme dostat...* (23.9.). Jsou v textu motivované, většinou ve vztahu k tematice knihy, o níž se píše, nebo situaci, v níž se názory na knížku formovaly. Jen nářeční výraz *šulín* je bez vysvětlení hádankou, v textu však není skutečný význam (‘penis’) podstatný.

Lexikální charakteristiky východní Moravy se častěji opakují, repertoár však není velký: důsledné *včil* (místo ‘ted’, nyní), *aj* (spojka ‘i’), *tož* (navazovací částice, ‘tak’), *těž* (‘také’), *dělat prču* (‘žertovat’), *pindat, plkat* (‘zbytečně mluvit’), *plky* (‘zbytečné řeči’), *roba* (‘dospělá žena’), *přitrúbly* (‘přihlouplý’), *dostat po papuli* (‘hubě, tváři’), *robit* (‘dělat’), *plytký* (‘mělký’) a obměny jako *všici* (‘všichni’), *dom* (‘domů’), *chlap* (‘dospělý muž’), *baba* (‘dospělá žena’), *tata* (‘táta’), *dcérka* (‘dcera’). Ani tato složka komunikační překážku nevytváří. K nepochopení smyslu by mohlo dojít jen u regionálního významu slova *chudý* (‘hubený’), a proto je vysvětlen; význam slova *udělaná* jako jeho opozita už vyplývá z kontextu: *on ten její je totiž takový nijaký a navíc chudý, ale ne chudý jako chudý, ale jak vy v Praze říkáte hubený, kdežto Katka je pěkně udělaná* (11.4.), v užití v jednom z následujících fejetonů však již není vysvětlení podstatné (*Burda se vrátil z Prahy, byl celý zchudnutý a utahaný* – 29.4.). Ojedinelé jsou v textech frazémy, i když bývají běžnou součástí folklórních vyprávění z regionu.

Iluze lidovosti textu je posilována způsobem zápisu slov cizích; jsou (ne zcela důsledně) komolena, psána podle výslovnosti a „lidově“, tj. nářeční jsou i jejich

tvary: *za toho absolutního ministra Bacha; pověst celé familie; říkali v televizi; z toho jejího se z dlúhého odloučení stal buzik, jako homoseksuál; do tej mystifikáce je zamotovaná zpráva; fungovala ta irónija; kúpil takovú tu brožúru; zháňal encyklopediu; udělali akcu; všeci skládali funkcu; v tom textu jsem se totiž dočítel, že tato kniha je alegorijú; furt jenom myslel na roby, jebání a onany-ju; pro tu moderní modernizáciju; volal na policiju; neobtěžujú nějakú velkú filozofijú; moseli volat policiju; to mám od vás za každú stúdiu; kúří tu marihujánu; seděl u kompjútera; ten reklamní dabldeker u nás v Hradišču ani nebyl; kolísá histórie (pochopíme celú tu históriju) a historie (fajn, že v historiju moc nevěří). Podobně jsou upravena i mnohá vlastní jména: *jel jako od Marjánského náměstí; obrázky mají barevné jako třeba v Plajboju; já, čtenář Juicova Ulisea; minule nebyl na tom Férlinžetim; nejsou žádný Einštajn; radši si našli Mečára; životopis Sofoklesa; autor z toho Oidípusa dělá kladnou postavu; jeho žena, jako Oidípusová, se kterou má ty děti.**

Regionální zakotvení textu na Moravu prozrazuje *su, nejsou (nejsu žádný blbec, já su tolerantní aj. aj.)*. K užšímu regionu východní Moravy ukazuje zejména výrazný hláskoslovný rys dialektu, *ú* na místě spisovného *ou*. Pro psaný text je výhodný, je totiž snadno zapsatelný (autor, poučený o nářečí, jej píše vždy jako *ú*) a při pochopení výrazů nečiní nejmenší potíže. V textech se, ne však důsledně, uplatní ve slovním základu i koncovce: *dlúho, hlúpý, múdry, kúpit, pomlúvat, poslúchám hlúposti, psáno libozvučnú moravštinú; prodlúžit, súhlasila, súdit, súdruzi, súdružka, súdežit, přejú, zamlúvala; s babú, s kozí bradkú; volnú lásku, mohl rovnú kazit dobrú pověst; zdvihajú to, propadajú, pasujú, sú, vymýšlajú, přejú, najdú, čekajú, chápú to* atd. Může být obměněno i vlastní jméno – *Francúzi, Souchop* vystupuje v „deníku“ jako *Súchop*, upraven je i citát „*žes neposkvrnil ústa ani hrud' falešnú řečú*“ (15.4.). Z pravidelně užitých nářečních rysů připomeňme ještě koncovku *-ej* ve 2., 3. a 6. sg. fem. adjektivní a zájmenné flexe (*o tej knížce, v tej Praze, do druhej nohy, na druhej straně* atd.). Ostatní nářeční rysy jsou sice výrazné, mají však v textech menší zastoupení v závislosti na slovní zásobě. Jde zejména o *-a*, a také *-u, -ú* v koncovkách měkkých deklinačních typů (vokativ *strýcu; pan farář nám kázal u ohňa; pustijú ho z pokoja; vrah starého krála; začal motat dohromady toho Bezruča a Máchu; národ je taková bradavica; hodilo se jen na chvílu; neudělala večerú; pije slivovicu; našel pěknú hodnú mladicu; sed(nu)l k počítaču; být skutečně nezávislú osobnostú; s tú našú řečú; příklady na využití koncovky u cizích slov viz výše. Skoro důsledné jsou zájmenné tvaru *ju, na ňu, s ňú, mňa, moja, moju, naša, našu (ptal se mňa; říká moja neteř; užívat nejenom s ňú, ale aj s dalši tlustú robú, i když s ňú se mu to vůbec nelíbilo)*. Další výrazné nářeční*

tvary mají v textech menší frekvenci, jako např. *-om, -och* v plurálu deklinace maskulin a neuter (*vnucujeme jiným kontinentom; přidávají se k bolševikom; encyklopediu o Habsburkoch; o národoch; po tých rokoch*). Kupodivu není autor důsledný v zakončení 7. p. plurálu – vedle nářečního *-ama* (např. *vytahuje se před babama; rozcuchanýma vlasama; musel na večeru s děčkama; chvílkama to možná vypadá*), event. *-ma* (z *hlúpostma*) je nedůsledně i tvar spisovný (*kamoškami; za tú svoju svatú pravdu všemi silami bojuje; znáš ju, taková ta s rovnátky*) nebo obecně český (*žákyněma*), event. jiný (daleko severnější východomoravský nářeční tvar (*s odborníkmi; povykládat se zaslúžilými kulturními pracovníkmi; píše aj s veľkými písmenami na začátku; naplno a aj z obrázkami*).

Časté jsou v textech pochopitelně tvary slovesné. Hláskoslovného původu je v nich *-ú* odpovídající spisovnému *-ou* (*vedú se války; utečú bokem; žijú moc konvenčně; potrebujú rehabilitovat*; další příklady viz výše). Výrazně nářeční jsou deverbativa s kmenotvornou příponou *-a-*: *chce si vymýšlat; vymýšlá si prý; překázá nám to; pocházá od těchto umělotin; Třeštík připúšťá; sháňal nějakú encyklopediu; odpúšťat, to Švanda umí; to nemože dlúho vydržat; -a-* se promítá i do odvozených jmen – *vymýšláni*; i v těchto případech jde o důsledek hláskoslovného vývoje dialektu, slovesa v něm patří do 5. třídy k typu *dělat*. V této třídě je 3. pl. ind. přez. zakončena *-ú* (*vúbec nic neznamenajú; oni ho zavírajú; jiní zase říkajú*). Unifikovaná je koncovka 3. pl. ind. přez. sloves 4. třídy; vedle interdialektického *-ijú* (Chloupek 1963) v textu doznívají i starší tvary tradičního nářečí: *o tom nevědíja a tak si myslíja, že když sú národ, tak to tak má být; oni hájíja a tvrdíja; už pustíja toho Lukáša dom* (kvantita není vždy ve shodě s dialektem) vedle *ať si ten národ vymyslíjú; Moraváci se divíjú*. Nejednotně je využito nářeční *možu, možeš...*

Základem psané podoby je pravopis (rozlišování *y-i*, psaní párových souhlásek apod.). Některé nářeční rysy se však v textech neobjeví vůbec nebo ojedinele, i když jsou pro region typické a snadno zapsatelné: neurčitá zájmena, v nářečí s depalatalizovaným počátečním *ne-* (*nejaká, neco ...*) jsou důsledně psána spisovně (*nějaká, něco...*), souhláskové skupiny na začátku slov jsou v psaném textu takřka vždy psány spisovně (*který, však, všici, dcérka*; v nářečí jedna ze souhlásek mizí), podobně i *j-* (*jméno, jmenuje se, jsme, jde, jenom*), kolísá *ještě/eště/ešče*, spisovně *-št* – se i v jiných slovech střídá s nářečním *-šč* (v *Hradištu* i *Hradišću, Miru Bulaščika, púščala, neščasníkovi, ščasné*), femina na *-st* mají spisovné zakončení, i když v dialektu je důsledné *-st'* (nářečně *radost'*, v textu však *budúcnost, hlúpostma*). Do stylizace nářečí není pojata specifická kvantita, např. krátkost infinitivů typu *psat, prat* – v textech *ona mosí prát a vařit; je dobře o tom psát; mosí spát se všema* – nebo kvantita v přičestí –

pospojoval, udělal ..., v nářečí by bylo spíše *udělál*; doloženo je jen *-é-* (*protéklo, utékla/utekl, nalél, podvédla, čet/četl*), ojedinělý je nářeční tvar deverbativního adjektiva typu *nikdy jsem zavřety nebyl*. Ukazovací zájmeno má také mnohé tvary shodné se spisovným jazykem, i když je to proti stavu nářečí; jde např. o kvantitu zájmena *ta*, ak. *tu* (*ta hrdinka, tu knížku* – nářečí má *tá, tú* – ojed. doklad *poslal tú Benešovu*; hypernářeční je akuzativ *za tú svojú svatú pravdu*), 6. a 7. sg. *tým*, plurálové tvary *tých, tým*, které v textech nenajdeme. Zřetelně nářeční je tedy jen zmíněné *tej* u feminin. Překvapivě tu není ani nářečně výraznější částice *sa* u vzratných sloves a tvarů (*hory se zdvíhajú; já se v tom vyznám* apod.). Také spojovací prostředky jsou častěji spisovné (*protože místo nářečního že, neboť*). Jde o prvky pro nářečí podstatné, v psaném projevu však nejsou zřejmě dost výrazné a čtenář neznalý věci by je mohl interpretovat jako pouhou chybu tisku.

Autor sám se v zobrazovaném jazyku pohybuje s jistotou, udržel míru nářečnosti a jen ojediněle podlehl lákavé možnosti využít nápadných nespisovných prvků, které jsou jeho regionu cizí. Je to zejména v 6. pádu měkkých typů maskulin, kde má nářečí tvar shodný se spisovným jazykem, autor však volí nářečněji znějící kocovku *-u* (*byl v tom blázincu; v Hradišću jsme všici kulturní*). Jinak jde o jednotlivosti – *oni mohou; vyprávějú; na pešú zónu; tomu mužom; na občanskom principu; chtějú*, snad náhodné.

Zdánlivě se v textech pojednává výrazně nářeční mluvou o jevech celonárodní kultury. To by nebylo nic zvláštního, podobné spojení bývalo vděčným prostředkem komiky již v minulém století. Autor však není ani zdaleka jednostrunný: Na zvláštnost výrazu upozorňuje metajazykovými poznámkami v textech (*jak se říká u nás na Slovácku – příliš soft; 10. 6.*), současně však i nepřímou užitím některých citátů ze sledovaných knih, a což je zajímavější, vlastním nadhledem. Ukazují to do textu zapojené příznakové výrazy vyslovené moderní, tradiční regionální situaci vzdálené, a to i v kombinaci s nářečním zněním slov: *v tom je finta tej knížky (15.4.); oprostili se od všeho hmotařstva (23. 9.); ale aj když to s tím morem vemem jako úplně profláknutú metaforu (18.11.); ta věta musí být taková chytrá, taková přeslazeně múdrá (27. 5.); podobně pravidla žánru, falešné mýty, sebešilenější nápad, absurdní pravidla*. Autor využil i kontrastu mezi přísnou spisovností a nářečím: *utečú bokem, kde už mohou být spolu (7.5); nesnaží se zavést ani ta nejběžnější hygienická opatření a radši svolá schůzu; spíše deník, který by si jako fakt psal ten Oidipus a kde by se mohla fakt vykreslit všechna ta jeho traumata a vyřešit všechny společenské problémy. A pak už by tam nemoseli být ty konvenční vymyšlenosti, co nepatří do hodnotnej literatury, jako sú ta detektivka, otcovražda nebo aj ten*

incest (oba citáty 18.11; celá „recenze“ na Sofoklova Oidipa krále je pro autorskou stylizaci typická jak tématem a jeho pojetím, tak výrazem). Kontrast posilují nápadně spisovné tvary plurálu neutra (*vykreslit všechna ta jeho traumata*), opisné pasivum (*děvčica, která byla znásilněna*), a také jednotlivé tvary (*jaká je Vám napíši až příště, až si ju přečtu*). Na kontrastu je založen i text z 21.10., kde je po úvodu končícím *... abyste viděli, že aj já umím psát tak, jak píšu opravdoví kritikové, když už je to ta Hrabošova kniha, a je o fotbale. Tož, to vám to tak píšu* následuje vlastní recenze psaná nejen knižně, ale dokonce s využitím obsahově vyprázdněných abstraktních formulací typických v intelektuálských exhibicích některých autorů (*... ty existenciální situace, které tato utkání utvářejí pro ty, kterým pozorování kopané supljuje to, co lze označit jako žití v akci a v pravdě nebo nějak jinak...*). Kontrast mezi tématem a jazykem je opět výrazný.

Pro čtenáře neznalého nářečí může být signálů „vystoupení z nespisovnosti“ více, neboť východomoravská nářečí se shodují se spisovnou češtinou v zachování původního *-é-* (*možná to vypadá moc vyspekulované; sú tam aj fajnové historoky; stará se jenom o žrádlo a sůloženi a vyšší cile sú mu ukradené; je to hezky sesumírované*), v nedostatku protetického *v-* (*odpúšťat, ona že napíše, kecat o tom*), a samozřejmě v zachování původního *-ý-* (*ne tak ledacjaký, ale takový ten vysoký červený dvúpatrový, co bývá jen ve filmech*).

Autor si vzal při stylizaci textů úkol nelehký – musel popřít vlastní znalost spisovného vyjadřování včetně modelu tvorby recenzí, a také dnes běžnou stylizaci bezprostřednosti vyjádření pomocí obecné češtiny. Jí podlehl jen zcela ojediněle (*sednul jsem si; abysem to napsal; budu psát, jak mi zobák narost*).

Složenost textů ze stylizovaného bezprostředního vyprávění, citací a narážek na jiné typy textů – nikoli jen na texty recenzované – je patrná: *Franta Foralů přišel s tím, že súdruzi na okrese si přejú, abychom v rámci civilní obrany tak nějak propagovali to plavání* (24. 4.); *to može být k něčemu dobré. Ale co lidská důstojnost? Co ochrana osobnosti ?* (13.5.); *taková děfčica, co se teprve hledá* (27.5.); *chce mermomocí vymýšlat národ, když už se chce osvobozovat od falešných mýtů, proč si neuvědomí, že v tej Českej republice....* (9.9.); *zavírajú ho a nutijú žít za stále horších podmínek* (7.10.); *došlo k vnitřnímu přerodu, kterým mosí projít každý* (7.10.); *zda si to zaslúží, aby si mohla povykládat se zaslúžilými kulturními pracovníky* (4.11.) aj.aj. Celek tak ukazuje autorovo spojení s postmoderní výstavbou textu a vzhledem k jazykové stylizaci dokládá, že dialekt jako útvar národního jazyka není zbaven potenci se na takové stavbě textu podílet. Zároveň to ukazuje, že jde o dosud živou součást jazykové situace alespoň na části území národního jazyka.

Kdyby šlo o pouhou jazykovou hru, mohli bychom celý způsob stylizace snadno odmítnout. Staromilci by mohli hovořit o kažení češtiny, vyznavači nezastupitelné role obecné češtiny v komunikaci o zastaralosti nebo umělosti celého textu, malá skupina prosazující „spisovnou moravštinu“ by snad v textech našla potvrzení svého názoru, že něco takového skutečně existuje. Autor si se všemi těmito postoji vědomě pohrává (*ostatní, aji mnozí Moraváci, jako třeba ten doktor Kuběna, se divíjú, jak to píšeš, a ptají se, jestli to s tú našú řečú nepřehánáš* (21.10.) a v novějších „denících“ podíl nářečních rysů i kontrast textu narůstá. Domníváme se však, že cílem není destrukce jazyka. Uvolnění výrazu umožňuje autorovi bezprostředněji reagovat na zvolená (recenzovaná) literární díla, zvýraznit postoj „obyčejného“ čtenáře mimo kulturní centrum, do něhož se stylizuje, být daleko otevřenější a emotivnější než v běžné recenzi. Zároveň zvláštnost jazyka umožňuje i odstup od tématu.

Jazyková nezvyklost může být pro někoho překážkou v samém čtení, ale nejde o učebnici, kterou by musel číst vždy a všude každý. Pro ostatní jazyková stránka zřejmě zpomalí sám postup čtení, zabrání kurzorickému přelétnutí řádků, tedy napomáhá předání informace. A pokud současně vzbudí údiv nebo úsměv, je to vzhledem k informační složce textu také pozitivum: protože text, k němuž by čtenář neměl vztah, je textem mrtvým.

Literatura

- Balhar J., Jančák P., eds., 1992, 1997, 1999, *Český jazykový atlas I-III*, Praha: Academia.
Dosud vzniklé svazky představují diferenciaci lexikální, svazky věnované hláskosloví a morfologii se připravují.
- Bělič J., 1972, *Nástin české dialektologie*, Praha: SPN.
- Čechová M., a kol., 1997, *Stylistika současné češtiny*, Praha: ISV.
- Daneš F. a kol., 1997, *Český jazyk na přelomu tisíciletí*, Praha: Academia.
- Davidová, D., ed., 1997, *Mluvená čeština na Moravě*, Ostrava: OU.
- Chloupek J., 1986, *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*. Brno: UJEP.
- Chloupek J., 1965, *Městská mluva v Uherském Brodě*, „Slovo a slovesnost“ 26, s. 150-161.
- Chloupek J., 1963, *Tvary 3. osoby mn. č. přít. času ve východomoravských nářečích*. „Naše řeč“ 46, s. 65-70.
- Krčmová M., 1988, *K variabilitě běžně mluvené češtiny*. In: Brabcová R., Štícha F., eds., *Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe*, Praha: UK, s. 127-135.
- Krčmová M., 1993, *The Position of Dialect in the Language of Villages in South Moravia*. In: Eckert E., ed., *Varieties of Czech*. Amsterdam-Atlanta: Rodopi, s. 143-153.

- Kořenský J., ed., 1998, *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Český jazyk 1945-1995*. Opole: Uniwersytet Opolski.
- Krčmová M., 1998, *Tradiční dialekt v současnosti*, Sborník prací FFBU, A 36, s. 85-94.
- Jelínek M., 1995, *Stylistika*. In: Karlík P., Nekula, M., Rusínová, Z., eds., *Příruční mluvnice češtiny*, Praha: NLN, s. 700-782.
- Kraus J., 1975, *K sociolingvistickým prvkům ve funkci stylistice*. „Slovo a slovesnost“ 36, s. 271-278.
- Krčmová M., v tisku, *Termín obecná čeština a různost jeho chápání*. In: Hladká Z., Karlík P., eds., *Čeština – jazyk a univerzália II*, Brno: MU.
- Šrámek R., ed., 1996, *Spisovnost a nespisovnost dnes*, Brno: MU.

Materiálovým východiskem je rubrika *Ze čtenářského deníku Aloise Burdy*, „Tvar“ 1999. Poprvé vyšla v čísle 5 daného ročníku. V této studii jsou datem vydání lokalizovány jen rozsáhlejší doklady.

Dialect As a Signal of Stylistic Values of a Text

The present article is based on an analysis of a series of reviews which are stylized as texts written by a person lacking higher education and living outside the cultural centre of the country. On the background of neutral means of expression the author frequently uses dialectisms at all levels of language. The texts as a whole could be labelled as post-modern. They are full of contrasts – quotations of and allusions to texts written in standard language are intertwined with dialect. This coexistence of language varieties within a text shows that dialects, at least on certain parts of the territory on which Czech is spoken, still have the potential to be used in texts of this kind. The dialectisms, as less formal means of expression, enable the author to react to the reviewed works more spontaneously, to emphasize the attitude of an "ordinary reader" from outside the cultural centre (which is actually the author's stylization) and to be more spontaneous and emotive than in a typical review; the markedness of language may create a distance from the topic as well. The unusual language also slows the process of perception of the text, prevents the reader from cursory reading and thus contributes to a more effective transmission of both facts and emotional attitudes.